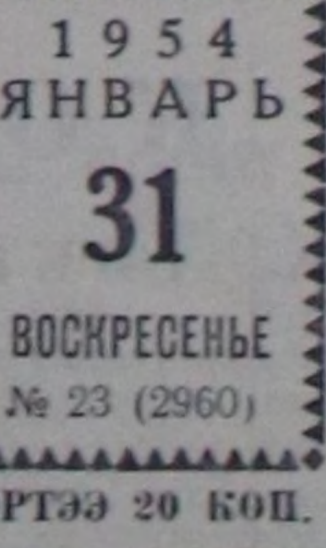

ШЫН

Совет Эвилелиниң Коммунистг партиязынын
Тыва область болгаш Кызыл хоорай комитеттериниң,
ажылчы чоннар депутаттарынын область Совединиң органы

1954 чылда
идеализация

БӨГҮНГҮ СОЛУНДА:

Тыва областың V партия конфе-
ренциясы: —СЭКП обкомунун сек-
ретары эш С. К. Токанов илеткели
(2—3 арыннар).
ВЛКСМ Төп комитетинде:— ССРЭ-
ниң Дээди Совединге соңгулдаларга
аныяктарнын киржилгезиниң ду-
гайында (3 арын).

Соңгулда участоктарынын комис-
сияларына депшигаелер (3 арын).
Х. Адыг. — Төрөөн дыл башкы-
лашкынын экижидер (3 арын).
М. Семенов.—Малчынын чеднишки-
ни (3 арын).
Дөрт күрүнелериниң даштыкы хе-
ректер министрлериниң берлин чө-
вүлел хуралы (4 арын).

Областың партия конференциязының шиитпирин амыдыралга боттандыраар

Тыва областың V партия конфе-
ренциясы бо чылдың январь 23—25
хүннеринде болуп эрткен. Конферен-
ция СЭКП обкомунун ажылынын
дугайында болган өтөт илеткелдиң
талазы-биле делгеренгей доктаалды
күлээп алган.
Партиянын XIX съездиниң
шиитпирлерин күүседиринче комму-
нистерниң болгаш ажылчы чоннар-
ның күжүн мобилизастаар талазы-
биле областың партия организация-
зын элээн амыдырал чорутканын
конференция демдеглээн. Партияны
организациясы болгаш партияны-
политикти амыдырал экижизиниң
түнелинде областың социалисттиг
чаартылгаларынын айтырылганын
чеднишкиниң шитпирлериниң турар.
Конференциянын делегаттары пар-
тия обкомунун ажылынын дугайы-
нда өтөт илеткелди чугаалажып
көөрдө, СЭКП ТК-ның сентябрь
Пленумунун ССРЭ-ниң көдээ ажыл-
агыйын улам ыңай көгүдөр
кемчеглер дугайында доктаалдын
практика кырында канчаар күүсе-
тин турарына улуг кичээниң
салганнар. Сентябрь Пленумунун
соонда эрткен үениң дургузунда об-
ластың партия, совет, көдээ ажыл-
агый органы көдээ ажыл-агыйны
удуртуунун талазы-биле чамды
ажылдарын чоруткан.

Совет органианың ажылынын сти-
лин болгаш методун сайзыраңгай-
ларын, ажил-агый болгаш культу-
ра тургузушкунунун бугу участокта-
рына оларнын удуртулганын улам
эде тургузарын негээп.
Колхозтарны организастаар, ажил-
агый талазы-биле быжыглаар херек.
Колхозтарга партияны удуртулга
дээрге, хамыктың мурнунда кадрлар
нын шилпир болгаш кижизиде-
ри болур. Колхозчу амыдыралдын
дуржулганынын көргүзүп турары
болза, колхозтуң чеднишкини кол-
хозчуларнын организастыындан,
удуртукчудан дыка хамааржыр.
Колхозтар даргаларын шилпир бол-
гаш кижизидер ажилды СЭКП-нин
Улуг-Хем, Чаа-Хөл райкомнары
чептес чорутуп келгенер. Амгы үеде
областа колхозтарнын өтөт соңгул-
далыг хуралдары эртип турар. Кол-
хозтар даргаларына партиянын
болгаш колхозчу массаларын иде-
гелин бүзүрөткен, ону күөсөдип шы-
даар эштерни депшидер херек.
Областың колхозтарында, совхоз-
тарында, МТС-теринде партия эге
организацияларынын ажылына
партиянын чамдык райкомнары
практиктиг дуза көргүзөрин ам-
даа экижиптир турар фактылар илерээ.
Коммунистерниң политиктиг кижизиде-
лигезиниң денели дыка чавыс.
СЭКП кежигүнүгө кандидаттарнын
кандидат стажынын эртип турары-
нын хөй фактылары ол дугайын хе-
речилээ. Эге организацияларга
удуртулганы СЭКП-нин Эрзин, Сүт-
Хөл райкомнары эренгей айтыш-
кынар-биле канцеляржы байдал-
биле кызыгарлап турарлар. Ол рай-
оннарда партия эге организацияла-
рынын хуралдарынын ролю бед-
вээн. «Өөк» совхозтун мал ажылы
улуг чептестериг болган. Ол болза,
ында партия организациязынын чеп-
тес ажылы болур. СЭКП райкомна-
ры партия эге организацияларынын
организация болгаш кижизидиңчи
ролюн көдүрүп, оларга даянып
ажылдаар ужурут.

Колхозтарны, совхозтарны, МТС-
терни болгаш улус ажил-агыйнын,
культура тургузушкунунун өске-
даа бугу участоктарына партияны
удуртулганын денелин улам бед-
дериниң тодаргай сорулгаларын
конференция айткан. Бугу участоктар-
да партия эге организацияларын
улам быжыглаарын, оларнын масса-
лар-биле хүн-бүрү харылаазын
күштелдирерин конференция негээп.
Оон-биле чегелештир конферен-
цияны кичээниң чептестерин
узуткаарына болгаш боттандыраар
чорудар практиктиг сорулгаларже
кол утланган. Конференция принци-
палдыг шүгүмчүлөдип болгаш бот-
шүгүмчүлөдип демдээ-биле бедик
идей-политиктиг денелге эрткен.
Конференциянын делегаттары пар-
тия обкомунун, райкомнарынын база
совет болгаш ажил-агый органынын
ажыл-чорудуулазында бар турар
чептестерин шыңгыш шүгүмчүлээ.
Идеология ажылында, көдээ
ажыл-агыйда болгаш үлетпүрдө
удуртулганын улуг чептестерин кон-
ференция демдеглээн. Партия органи-
зациялары боттарынын удуртуу
ролюн көдээ ажыл-агыйже болгаш
үлетпүр бүдүрүлгелеринче чоокшук-
тадыр, удуртулганын херээнге бюро-
кратизмин, эргенгейлээшкенин бол-
дура бээр чоруктиң чылдар херек
дээрин конференция айткан.

Колхозтарнын чеднишкининиң үндезин
болза, политиктиг ажилды ажил-
агыйны сорулгалар-биле шың дуу-
штары болур. Ынчаарга чамдык
чептерде партия өөредилгези болгаш
агитас-массалыг ажилдар хүн-бүрү-
нү амыдыралчы сорулгаларындан
хоорук чоруп турар фактыларын
конференция илереткен. Партияны
политиктиг ажилды чеднишкинне-
ри ажил-агыйга кестүр дээрин пар-
тияны ажилдакчылар канчап-даа
уттуп болбас. Ол ажилдарны, эки
колбаштырып билери-биле ажил-
даар ужурут.

Кадрларын оларнын политиктиг
болгаш ажил-иши мөзү-шынарын
барымдаалап шилпириниң партияны
принципни сагынын, оларнын поли-
тиктиг кижизидилгезинге доктаамал
сагыш салырын партия организация-
ларында областың партия конфе-
ренциясы база катап негээп.
Конференциянын үндүргөн докта-
лы болза, партияны массаларын
саналдарына болгаш дуржулганын
үндөзүлгөткөн. Ол доктаалда
совет болгаш ажил-агый, хөй-ниити
организацияларынын ажылында иле-
рээп чептестерин узуткаарынын,
оларга партияны удуртулганын эки-
жидериниң талазы-биле тодаргай
кемчеглер айтылган.

Көдээ ажил-агыйнын ажил-иши-
лери—колхозчулар, механизаторлар
болгаш тускай эртемниглер көдээ
ажыл-агыйны бугу культуралары-
нын дүжүттүн бедидери, мал ажил-
аның продуктудуун улгатырары
дээш бугу күштерин харамнамай
ажылдарын боттарынын патриот-
туг хүлээлгези деп санал турарлар.
Чонуну материалдыг чаагай чоруун
бедидери хандыраар ужурут шак
ындыг күш-ажылчы болгаш политик-
тиг көдүрүлүшкүнү чер-черини пар-
тияны организациялары, коммунистер
бүгү-ле кемчеглер-биле деткиви-
шаан, областың V партия конфе-
ренциянын шитпирин амыдыралга
боттандыраар херекче чаа-чаа чед-
нишкиннериг болурунга чигзиниң
турбас.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чыылдырганы машина-трактор станцияларынын ажылдакчыларынын Бүгү-эвилел чөвүлел хуралы

Январь 26-да кежээки хуралга эл
Бенедиктовтун илеткелин чугаала-
жыры үргүлчүлээ.
Индирде чурттуң алдарлыг меха-
низатору—Сталино областың Старо-
Бешевск МТС-зиниң трактор брига-
дазынын бригадирин эш Ангелина.
Ол 20 ажыг чыл иштинде удуртуп
келгени бодунуң бригаданынын дур-
жулганын чугаалаан. Тракторист
бүрүзү элээн каш—слесарь, ком-
байнер, чолаачы, дашчы мергежил-
дерлиг, а чамдыктары харып-даа
бызаңчы болгаш штурматуржу тус-
кай эртемнерлиг. Ол чорук мал фер-
маларында хөй күш кирер ажилдар-
нын механизастаарына илепкейлиг
киржир органы берип турар.

Тору эш Панков сөс алган. МТС-тер-
ниң ажилдап берип турары колхоз-
тары 1953 чылда ниитиниң малын
хөгжүдериң күрүнө планын мал-
дын бугу чүзүн талазы-биле күө-
сеткен. Хөй күш кирер чүүлдерни
механизастаар талазы-биле улуг
ажыл чорутунган. Колхозтарнын 19
фермаларында суг дамчыдылганы
механизастың мал чөми бустаар
чүүлдер, бөдүүн чөмөр болгаш
концентратор ажилдап кылар та-
лазы-биле машиналар колхоз бүрү-
зүңгө тургустунган. Условий чө-
андарылазынга бир гектарнын-на
бот-үзөсүн дыка кудулаткаш, 1953
чылда МТС 117 муң рубльди кам-
нап алган. СЭКП ТК-ның сентябрь
Пленумунун сөөлүндө МТС-ке
ажылдары-биле трактористериниң,
комбайнерларнын, инженер-техник-
тиг ажилдакчыларын улуг бөлүү
келген, ол чорук колхозтарга эң
боттуг дузаламчыны көргүзөр ар-
ганы берип турар.

Эш Панков бодунуң саналынын
түнелинде МТС ажилдакчылары-
нын болгаш колхозчуларын мал
ажылынын продуктудуун база көдээ
ажыл-агый культураларын дүжүт-
түн бедидер талазы-биле боттары-
га алган чаа хүлээлгелериниң ду-
гайын чугаалаан.

Көдээ ажил-агыйнын В. И. Ленин
аттыг Бүгү-эвилел академиязынын
президентин академик Лысенко кө-
дээ ажил-агый эртемниң ажилдак-
чылары боттарынын эртем ажил-
чорудуларынын көдээ ажил-агый бүдү-
рүлгезин-биле сырый харылааштыра-
рынын эргежок чугулазын, мичурин-
чи агрономунуң биологиянын күжү
болгаш саялдарыг чоруу, оон прак-
тика-биле сырый чангыс эптиг чо-
рука хөгжүп келгенине болгаш
хөгжүп турарында дээрин чугаа-
лаан. Агрономунуң биология амга чед-
дир-ле үнүштерин хөрзүн чөмөн-
илгезиниң биологтуг дүрүмнерин
ажылды шыдаваан. Биологтуг
бодушкунга ышкаш, үнүштерин хөр-
зүн чөмөнилгезинге эртем чоокшу-
лап келпери билек-ле органиктиг
болгаш минералдыг удобренелерин
катап ажылаанда, оларнын ажил-
тынын дыка бедидеринге оруктар
ол-ла доран тыттып келгезин.

Бүгү хову ажилдарын бедик шы-
нарлыг күүседири бистиг механизас-
торларын ажилдап берип турары
хову бригадасы эртен чылын
таарымча чок метеорологтуг байдал-
дар турзажок, гектар черден кы-
зылтастың ортума-биле 21 цент-
тер дүжүдүн аларын бодуруган
деп ол чугаалаан.

Эш Ангелина тракторларын тех-
никтиг шың эдилээриниң чурумна-
рын чептес кичээниг ажилдап
кылып турары дээш көдээ ажил-
агый машина тудушкунунуң завод-
тарынын удуртукчуларынын адре-
зинге элээн каш шүгүмчүлөдип кыл-
ган.

Көдээ ажил-агыйнын В. И. Ленин
аттыг Бүгү-эвилел академиязынын
президентин академик Лысенко кө-
дээ ажил-агый эртемниң ажилдак-
чылары боттарынын эртем ажил-
чорудуларынын көдээ ажил-агый бүдү-
рүлгезин-биле сырый харылааштыра-
рынын эргежок чугулазын, мичурин-
чи агрономунуң биологиянын күжү
болгаш саялдарыг чоруу, оон прак-
тика-биле сырый чангыс эптиг чо-
рука хөгжүп келгенине болгаш
хөгжүп турарында дээрин чугаа-
лаан. Агрономунуң биология амга чед-
дир-ле үнүштерин хөрзүн чөмөн-
илгезиниң биологтуг дүрүмнерин
ажылды шыдаваан. Биологтуг
бодушкунга ышкаш, үнүштерин хөр-
зүн чөмөнилгезинге эртем чоокшу-
лап келпери билек-ле органиктиг
болгаш минералдыг удобренелерин
катап ажылаанда, оларнын ажил-
тынын дыка бедидеринге оруктар
ол-ла доран тыттып келгезин.

Көдээ ажил-агый эртемниң
ажылдакчылары улустун мурунуга
боттарынын хүлээлгелерин алдар-
лы-биле күөсөдирлер деп академик
Лысенко чугаазынын төнчүзүңгө
демеглээн.

Кежээки хуралга Литва ССР-ниң
Жидинск МТС-зиниң директору эш
Рушас, Ташкент областың Каганови-
ч аттыг колхозунуң даргазы эш
Турсумкулов болгаш ССРЭ-ниң Кө-
дээ ажил-агый министриниң орака-
чызы эш Кучумов база санал бер-
геннер.

Январь 27-де эргени хуралга
ССРЭ-ниң Көдээ ажил-агый ми-
нистрин эш Бенедиктовтун СЭКП
ТК-ның сентябрь Пленумунуң док-
таалын болгаш «Машина-трактор
станцияларынын ажылы улам ыңай
экижидер талазы-биле кемчеглер ду-
гайында» ССРЭ-нин Министрлер
Чөвүлелиниң болгаш СЭКП ТК-ның
доктаалын күөсөдип турарынын ду-
гайында илеткелин чугаалажып
турган.

Эш Ангелина тракторларын тех-
никтиг шың эдилээриниң чурумна-
рын чептес кичээниг ажилдап
кылып турары дээш көдээ ажил-
агый машина тудушкунунуң завод-
тарынын удуртукчуларынын адре-
зинге элээн каш шүгүмчүлөдип кыл-
ган.

Көдээ ажил-агый эртемниң
ажылдакчылары улустун мурунуга
боттарынын хүлээлгелерин алдар-
лы-биле күөсөдирлер деп академик
Лысенко чугаазынын төнчүзүңгө
демеглээн.

Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле РСФСР-ниң соңгулда комиссиязынын дыйнаыгы

Националдар Совединге соңгулдалар талазы-биле РСФСР-ниң соң-
гулда комиссиясы бо адресте турар: Москва хоорай, Делегат кудумчу-
ду, бажы № 3, телефон К 5—56—90.

Одесса областа хоочун машина-
трактор станцияларынын бирээни
Щефченко аттыг станциянын дирек-

Эш Ежеский чугаазынын төнчү-
зүңгө, заводтук коллективни 1954
чылче кирип тура ол-ла бүдүрүлгө
шөлдөргө продукция үндүрөсүн
20 хуу улгатырар деп социалист
хүлээлгени алганын медеглээн.

Эш Ежеский чугаазынын төнчү-
зүңгө, заводтук коллективни 1954
чылче кирип тура ол-ла бүдүрүлгө
шөлдөргө продукция үндүрөсүн
20 хуу улгатырар деп социалист
хүлээлгени алганын медеглээн.

Кежээки хуралга Казах ССР-ниң
Көдээ ажил-агый министрин эш
Каримжанов бир дуагарында санал
берген. Республиканың бугу колхоз-
тарында, МТС-теринде болгаш
ММС-теринде (машина-мал станция-
ларында) СЭКП ТК-ның сентябрь
Пленумунун шитпирлерин күөсө-
дир талазы-биле улуг ажилдар чо-
рутунуп турарынын дугайын ол чуга-
лаан. МТС-терге болгаш ММС-
терге көдээ ажил-агыйнын 5900
тускай эртемнигери чорутунган.

Тыва областың У партия конференциязы

СЭКП обкомунун секретары эш С. К. Токаның илеткели *

Улут Совет Эвилелиниң улустарының ачы-дудмалыкы өг-бүлезинде тыва улус аас-кежиктиг чурттап, ажыдап турар. СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың хун-бүрү сагыш салымшыкынын, ССРЭ-ниң улустарынын, бир дугаар ээлчегде улут орус улустун ачы-дудма дузалачызынын ачызы-биле Совет Тываның ажылчы чоннары көдээ ажил-агыйның социалистик чаар-тылганын, улутпунуң болгаш национал хевирлиг, социалистик уткашчыларын культураның хөгжүлдээнин херээнде улут чедишкннерин чедиң алган.

I.

Партияның XIX съездинин шийтпирлерин болгаш СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң доктаалын күүсетпишаан, областың партия организациязы көдээ ажил-агыйның хөгжүлдээнинде чамдык чедишкннерин чедиң алган. Колхозтарда араг болгаш тараачын ажил-агыйларын 91,5 хуузу каттышкан, оларнын тарылганын шөлү бүгү тараыла шөлүңүз 97,1 хуузу ээлеп турар. Организас, ажил-агый талазы-биле колхозтар улам хөгжүп, быжгып турар. МТС-теринң материал-техниктиг сууру быжыккан. 1953 чылда область тараа, эш, саржаг, чүк, өлүк, алгы-кыш болгаш өске-даа хевирниң көдээ ажил-агый продукциязынң белеткелдеринин күрүне планын күүсеткен.

Бисте көдээ ажил-агыйның кол адры мал ажылы болур. Областың малдың баш санынң кызырлышыкынын сөөлгү ий чылдарда доктааган болгаш 1952 чылда 36 муң баш, 1953 чылда 100 муң ажал баш нити немей өзүлдең чедиң алган. 1953 чылда колхозтар нитиниң малынын баш санын өстүрүшүн күрүне планын мынчаар күүсеткен: мылгыт бода малды—102,2 хуу, хой болгаш өшкүнү—108,7 хуу, чылгы малды—115,7 хуу, хавааны—140,4 хуу. Ийи болгаш тевениң баш санын өстүрүшүн планга күүсеткен.

Ындыг болза-даа, нитиниң мал ажылын хөгжүлдериниң удуртулузында улут четпестер уламчылашышаан турар. 1953 чылда 87 колхозтар чүгле 10 колхоз, бүгү чүзүн малдарын баш санын өстүрүшүн планга күүсеткен. Ылангыя инектерин баш санын өстүрүшүн херээ эки эвес болуп турар. Областың хой-хөй колхозтарында (ылангыя Бай-Тайга, Бий-Хем, Кызыл районнарда) төрүүр малдың кызырлышыкы болгаш малдың хорамча чидири улут. Мал ажылының продуктуу эң куду болбушаан турар. 1953 чылда область ортумаа-биле бир саар инектен-не 400 литр хире сут саап алган, бир хойдаа чүгле 1,33 килограмм дүк кыргып алган.

Мал ажылының продуктуун дика бедилерин бар аргалары ажылгатын турарының дугайы муракчы малчыларын дуржулга чүгүлү турар. Бий-Хем районун «Кызыл тараачын» колхозунуң саанчызы эш Пестова эртен чылын бир инектен ортумаа-биле 1774 литр сүтү, саанчы эш Коптева—1618 литри, а чамдык инектерден олар 2,5—2,7 муң литр сүтү саап алганнар.

Нитиниң мал ажылының шыгыны көдүрүшкүнуң шийтпирлиг чүдү быжыг чем сууру тургузары, малды эки кажалар-биле хандыра, ажаалда, чемгерлени экижидери болур. Ынчанмыжа, бистинң областың колхозтарының хөй кезин бо сорулгаларыны кончуг багай шийтпиреп турар. 1953 чылда ситен белеткелиниң, саваң болуп сарааттарынын, мал чемнери ситостарынын планы күүсетинмээн. Мал чемнери культуларынын өстүрүшүн колхозтар барык чорутпай турар. Мал кажаларынын туудушкуну оожум болгаш шынарлыг эвес, чамдыкта чангыс-аай төлевилелди сагывай чорутууп турар.

Нитиниң мал ажылын улам ынай хөгжүдери мал кыштагладышкынын чедишкннин чорутканын да дика хамааржыр. Ындыг турбуже, хөй-хөй колхозтарда кыштагладышкын багай организастатынган. Ылангыя Барыш-Хемчик районун колхозтарында кыштагладышкын эки эвес чоруп турар. Ында малдың бар бөдүүн чемнери хергелелди чүгле 48,7 хуузу, а Ворошилов атыг, «Тилелге» болгаш «Ленин оруу» колхозтарда мал чөми оон-даа эвэш болуп турар. Мал кажаларынын хөй кезин эң куду шынарлыг кажалар болуп турар. Мал ажылының фермаларының ажилдакчыларына а амдылар-чурталганын таарымчалыг байдалары тургустуушаан. Партия райкому (секретары эш Саняй), райкууском (даргазы эш Красный) болгаш МТС болза, СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунун негелденин өзүгээр мал ажылын удуртуп талазы-биле боттарының ажылын эде тургузуп албанынң

түңнелинде ындыг байдал тургустуушкан. Чамдык удуртуп ажылдакчыларын болгаш партия комитеттеринин мал ажылынын херээнге, ылангыя хожудап турар колхозтарда болгаш совхозтарда херектиң байдалыгга киришпей турарынын практиказын узуткап, СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунун шийтпирлерин амдыларга чедишкннин боттандырынын чедиң алары эргежок чугула.

Областың колхозтарында тараа культуларынын дүжүттүн дика бедилеринин улут курлары бар. Бир эвес Улут-Хем районун «Күш-ажылдык хостуу», Киров атыг, Каа-Хем районун «Большевик» колхозтары 1953 чылда гектар бүрүзүндөн ортумаа-биле 15—16 центнер дүжүттү алган болза, областың элээн хөй колхозтары, ылангыя Чаа-Хөл, Хөй болгаш Кызыл районнарның колхозтары тараа болгаш өске-даа көдээ ажил-агый культуларындан дика чавыс дүжүттү алганнар. Оң кол чылдагааны МТС-терин, колхозтарын, совхозтарын чорудуп турары хову ажылдарының багай шынарлдан, агротехниктиг негелдерин тооп көрбөй турарындан болур. Кондициялыг эвес үрениннер чажарының шын эвес практиказында ам-даа чайлаваан, тарылганын хуусааларын үрөп, хөй-хөй шөлдерин чазын удур аңдарын чажып, сугаттыг черлерин кончуг багай ажылап турар, кол агротехниктиг хемчеглерин (удобрениелер, тарылга мурунун сугтарылганы, ханакарактал болгаш кызаа одурдулгачар аргаларын, сорттулгачарынын шингээдери болгаш өске даа) күүсетпей турар.

Хөй-хөй колхозтарда сугаттыг черлер кончуг багай ажылатын турар. Оон туржук, чамдык черлерге сөөлгү чылдарда сугаттыг черлерин дика кызырлышыкы болдурган Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Чаа-Хөл болгаш Кызыл районнарда сугаттыг черлер оңа багай ажылатылган, а Бий-Хем, Танды районнарда олар барык мырнай ажылатынмай турар.

Чамдык районнарда болгаш колхозтарда үренин уруушкунуң болгаш белеткелчине, ылангыя сорттулгачары эргежок чугула. Эртен чылын бистин колхозтарыныска ногааларның болгаш картофельдин тарылганын улут эвес шөлдерге, чамдык кезинде чазын багай белеткелдин херээнге чорутуунга болгаш оларның ажаалганы чорутуушаан. Кончуг куду дүжүт алдынганын түңнелинде картофель болгаш ногаа культуларынын үрениннери областың колхозтарында дика четпей турар.

Областың чоңуң ногаалар болгаш картофель талазы-биле өзүп турар негелдерин хандырагына оларның бүдүрүлгезин дика улгатыры эргежок чугула. Эртен чылын бистин колхозтарыныска ногааларның болгаш картофельдин тарылганын улут эвес шөлдерге, чамдык кезинде чазын багай белеткелдин херээнге чорутуунга болгаш оларның ажаалганы чорутуушаан. Кончуг куду дүжүт алдынганын түңнелинде картофель болгаш ногаа культуларынын үрениннери областың колхозтарында дика четпей турар.

1954 чылда ногаа ажылынын күштүг көдүрүшкүнуң хандырагы эргежок чугула. Ногаа, картофель тарылганын ыгыл болгаш сугаттыг черлерин ажылаары, оларын удобрениелери, картофель, капуста, помидор олуртулганын чүгле дөрбөчүн-уланчаак арга-биле чорудары, ирик-торфуг саваларга капуста-биле помидору баш удур өстүрүшүн калбаа-биле ажылавышаан, тарылганын ажаалганын экижидери, картофель болгаш ногаалар өстүрүшүн талазы-биле ажылдарын кайы болдунар шаа-биле механизастаары эргежок чугула.

Областа амга чедир ажил-агый аразында чер тургузуунуң талазы-биле ажылдар доозулбаан, тарылга элчештирилгезин шингээдиң ажылаарынын херээ кончуг багай болуп турар. Партия обкомунуң бюрөзу болгаш облкууском бо айтчырыны өзүлү чорутуушаан, а бо ажилдыг практиктиг удуртулганын боттандыраар хүлээлелиг областың көдээ ажил-агый эргелели (начальниги эш Адам-оол) колхозтарга тарылга элчештирилгелерин шингээдиң чорударын хандырабаан. Колхозтарга тарылга элчештирилгелерин шингээдиң чорударынын херээ партия организациялары, хамыктык мурунунда партия обкомунуң бюрөзу бодунуң контролонга алары эргежок чугула.

Машина-трактор станцияларында четчир сангыч яны-бүрү көдээ ажил-агый машиналары бар. Көдээ ажил-агыйның тускай эртемниг кадрлары—агрономнар, зоотехниктер, мал эмчилери, инженерлер болгаш техниктер, трактористер болгаш комбайнерлар кайгамчык улут күш болуп турар. Хову болгаш мал ажылында бүгү ажылдарын механизациязынң деннели күштүү-биле көдүрүшүн аргалары бүрүн бар.

Ынчанмыжа, бистин элээн хөй МТС-теривис көдээ ажил-агыйн хөгжүдөр талазы-биле оларга хүлээткен сорулгаларын ам-даа кончуг багай күүседип турарлар. Чер аңдары, аңдарган черлерин культувизастаары, тараа хооразуун лүценелери, ситен кезилдизи, силос салыры болгаш мал ажылынын фермаларында хөй күш кирер ажылдарын механизастаар талазы-биле ажылдар машина-трактор станцияларынын улут кезинде күүсетинмээн. Чамдык МТС-тер колхозтарын мурунча боттарынын керээли хүлээлгелерин күүсетпей турар. Чижээ, эрге, Чадаана МТС чыл планын чүгле 80,6 хуу күүсеткен, а күсүк аңгыс аңдырлыгынын, хооразу лүценелеринин, чазын аңдарган черлерин ажылдап кыларынын планынын үсөп, улут четпес болза, техниканы долузу-биле ажылавын турары болур. Областа ортумаа-биле машина-трактор паркызы 45—50 хуу, ыңчаарга Тес-Хем, Бай-Хаак МТС-терде—40 хуудан эвэш ажылавын турар. Партия организацияларынын сонгаарладып болбас сорулгаларынын бирээзи МТС-терде бар турар бүгү техниканы максималыг ажылаары дээш демисел болур, оларын чаксы-чайгы үде ажилга эки септеп, өй-шаанда белеткээри эргежок чугула.

Тракторларын болгаш көдээ ажил-агый машиналарынын септелгезин хандырап талазы-биле эки түңнелерин Бий-Хем МТС-тиң партия организациязы (секретары эш Савкин) чедиң алган. Ол бодуну күштерин шын таарыштыр тургузуп, лекцияларын, беселелерин доктаамад чорударын, хана солунун болгаш агитхуудустар үндүрүшүн организастаан, коммунистерин болгаш комсомолчуларын муракчы ролюн чедиң алган. МТС IV кварталда трактор септелгезинин планын 117 хуу, көдээ ажил-агый машиналарынын—100 хуу күүсеткен.

Ындыг болза-даа, чамдык өске МТС-терде байдал ындыг эвес: партия организациялары болза, СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунун айтчышкынарына дүштүр ажылын оожум эде тургузуп, МТС дирекциязынң ажил-чорудулганы дээш чогуур контролду боттандырабай, толарга партия-биле шийтпир болгаш партия-биле организастыг ажылдарын чорутпай турарлар. Ылангыя Тес-Хем МТС-тиң партия организациязы (секретары эш Сыгыртаа) бодунуң сорулганын багай күүседип, ында оон ролю барык көзүлбөй турар, коллективте полит-массалыг ажил сандаргай байдалда, ажылчынарга болгаш тускай эртемнигерге кулга-тура-амдыралдыг чогуур байдалары тургустуушаан. Партияның Тес-Хем райкому бо четпестерин узуткааларын хемчеглерин албанын демделгээр херек.

Бистин совхозтарыныстың ажилында улут четпестер бар: көдээ ажил-агый культуларынын дүжүттүнүң болгаш мал ажылынын продуктуулуң талазы-биле көргүзүлгелер кул, малдың хорамчаны улут. Совхозтарын ажил-чорудулганында четпестер—совхозтар трестинин, ол ышкаш партия, совет организацияларынын талазындан оларны багай удуртуп турарынын түңнели болур. Совхозтар херек кырынга көргүзүлгелерин, бедик орулгалыг социалистик ажил-агыйлар болуун дээш бүгү хемчеглерин алары чугула.

Партия организациялары колхозтарын организас, ажил-агыйн улам ынай быжыдарын хандырап хүлээлгели. Областың көдээ ажил-агыйның хөгжүлдээнинде улут четпестерин кол чылдагаанынарын бирээзи болза, колхозтар даргаларын шийир, кижизидер талазы-биле партия организацияларынын багай ажылы болур. Бисте колхозтар даргаларында көдээ ажил-агыйның тускай эртемнигерлеринден чүгле 29 кижичи депширген. Партияның чамдык райкомнары колхозтарын удуртуп кадрларын шийир болгаш депшидер-биле холбашкан айтчырыларын далаш калдында, бодамча чок шийтпиреп турары ховар эвес. Оон түңнелинде көдээ ажил-агый артелдеринин даргаларына хун бүрүңү чогуур дузалачымы көргүтүмөй турар болгаш оларны халажыр чоруу хөй болуп турар. Барыш-Хемчик районун «Тилелге», Каа-Хем районун «Сталинчы орук», Улут-Хем районун «Жанов атыг», Кызыл районун «Бай-Булу» колхозтарынын даргалары 1953 чылдың итинде 2—2 катап, а Бай-Тайга районун «Муракчы» колхозунуң даргазы 3 катап солчуп халашкан. Санакчыларын, бригадирлерин болгаш мал ажылынын фермаларын эргелечилерин шийир, кижизидер ажил оон дээр эвес болуп турар.

Тываның байдалдарына колхоз тургузуушкунуң кол сорулгаларынын бирээзи колхозчу арааттары өг-лөрдөн чагайжыдыр тургустуунга бажынарже көжүрүп кирери болур. Партия болгаш чазак бистин колхозтарыныска чуртталга-бажынарларын туудушкунуңа кончуг улут дузалачымын көргүзүп турар. Чижээ, 1953 чылда колхозчу суурларынң туудуңа 2 миллион түңүгүр үр хуусаалыг чээлдерин, халаска ажылаар 130.000 кубометр туудуг ыжын берген. Ындыг турбуже, областың хөй-хөй колхозтары бар турар аргаларын ажылаваан болгаш чуртталга бажынарларын туудушкунуң планын күүсетпэн. Үндүрүп берген ачка-чээлдерин колхозтар чүгле 31,8 хуу, а туудуг ыжын 67,8 хуу ажылаан.

Сут-Хөл, Улут-Хем, Каа-Хем болгаш Эрзин районнарның колхозтарында туудуг ажылы оңа багай чорутуунга. Чаа бажынарларын чангыс-аай төлевилелди барымдалаалай туудуг турар болгаш кырыша, иштики өрээлдер, печка чокка ажылаалга дужаап турар.

Областың көдээ ажил-агыйның хөгжүлдээнинде бар турар улут четпестер болза, колхозтарын, МТС-терин болгаш совхозтарын партия обкомунуң бюрөзунуң талазындан багай удуртуп, бодунуң ажылына болгаш партия райкомнарын, облкуускомун, областың көдээ ажил-агый эргелелин ажил-чорудулганын СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунун негелдерин өзүгээр чогуур чураттылганы хандырабаан дугайын херечилеп турар.

Сөөлгү айларын дургузунда областың көдээ ажил-агый эргелелин талазындан колхозтарга, МТС-терге удуртулга шоолуг өскерилбээн болгаш оон начальниги эш Талароол эргелелин аппаратынын база аңаа хамаарышкан организацияларын, МТС-терин ажылынга эргежок чугула күженишкннин тургустуушаан. Оон уламдан көдээ ажил-агый талазы-биле чугула айтчылар кончуг оожум шийтпирлетин, колхозтарга, ылангыя нитиниң мал ажылынын хөгжүлдээнин херээнге тускай эртемнигер практиктиг дузаны эвэш көргүзүп турар.

II.

Коммунист партия болгаш совет чазак Тыва областың улутпунуң, транспортунуң база харылзаанынң хөгжүлдээнинге материал-техниктиг улут дузалачымын көргүзүп турар, оон түңнелинде, өтчөттүг үенин дургузунда улутпунуң кол фондузу ийи катап улгаткан, автомобиль парктары көвүдэн, ажычын болгаш инженер-техниктиг кадрлар эскен.

Областың улутпуну продукциянын нити планын 1952 чылда 100,1 хуу, а 1953 чылда—103,1 хуу күүсеткен. Чүк сөөртүлгезин хемчээли 1952 чылдың деннелинде 1953 чылда ийи катап эскен. Чурт улутпунуң бүдүрүлгелери 1953 чылда 1952 чылдыңдан 5 миллион рубль хөй продукцияны бүдүрүп үндүрген. Сары-Септин райулетпур комбинаты, Сыстыг-Хемнин ыш ажил-агый чери, Кызылдың аш-чем комбинаты ажылын сөөлгү үде экижикенер.

Ынчаарга бирги чергенин эргежок чугула бараанарына чурттакчы чоңуң өзүп турар хергелени чурт улутпуну чедир хандырабай турарын демделгээр херек. Кылыгынын кол көргүзүлгелерин (бажыч иштинин херексели, кидис идик, алгандан кылган барааннар) планы үргүлү күүсетинмейн турар. Терге болгаш сөөртүлге херексели дика эвэш үнүп турар, дика бүдүрүлгезин организастатынмаан. Туудуг материалдарын бүдүрүлгезин хоорайга 1 миллион кезек тууйбуңу чедир бербээн. Чурт улутпунуң бүдүрүлгелеринде күш-ажылдыг организациязы багай тургустуунан, ажилчыларын дика хөйү ажил нормазын күүсетпей келген, социалистик чарыш четпес калбарган, күш-ажылдыг сагылачоруму чавыс. Хөй-хөй бүдүрүлгелер (Шагаан-Аргынды болгаш Туранның райулетпур комбинаттары, Кызылдың алгы заводу) ынар чок продукция үндүрүшүн үргүлүлүшүшөөн.

Чурт болгаш одалга улутпунуң (эш Борзенко) база туудуг материалдарын улутпунуң (эш Залеталов) эргелелдери бүдүрүлгелерин кыры-биле, тодаргай эвес удуртуп, оларнын экономиказынче ханылап кирбейн турарлар. Оң-биле хергелештир партиянын чамдык райкомнары болгаш Кызыл хоорому бүдүрүлгелеринин партия организацияларын быжылаарына, социалистик чарышка ажилчыларын калбак кезектерин хаара тударына, муракчыларын дуржулганын пропагандаларына болгаш шингээдиринге эргежок чугула хемчеглерин албаан. Чурт улутпуну партия обкому кошка удурткан. Ыш заво-

дун, оон чазаныр цехин чаартып тургузар дугайында, ыш белеткелениң участкастун механизастаарынын дугайында айтчырг амдыга чедир шийтпирлетинмээн. Тууйбуңу болгаш туудуңу өске-даа материалдарын бүдүрүп үндүрүлгезин көвүдөдир дугайында айтчырг дика оожум шийтпирлетинип турар.

Партия обкому туудуг трестизинин (эргелекчизи эш Трещенко, партбюро секретары эш Ларламов) ажылын экижидерин ам-даа чедиң албаан. Трест 1953 чылда бүдүрүлгезин чүгле 85 хуу күүсеткен. Кызылдың чунар бажыны, электростанциязынын, көдээ ажил-агый техникумуның база хоорайда болгаш районнарда хөй-хөй чуртталга бажынарларын тууду ам-даа доозулбаан. Туудуг ажылынын шынары чавыс.

Кызыл хоорайнын болгаш областың коммунал ажил-агый дика четпес ажылап турар. Ажылчы чоннарын коммунал-чуртталганын хандырылганын шийтпирлиг-биле экижиктен тураун дээш партия обкому облкуускомга, партияның Кызыл база районнар комитеттеринге негелделги чоруун бедидер ужурулг.

Автотранспорт бүдүрүлгелерин болгаш харылзаанын албан черлеринин ажылында четпестерин узуткаар талазы-биле сонгаарладып болбас хемчеглерин алары негетинип турар.

III.

Областа күрүне болгаш кооперация садынын үүрмектеп садар бараан саарылганы эртен чылын 1950 чылдың деннелинде 80 хуу өзүлдегил болган. Барааннарнын ассортиментизи калбарган, хергелечилерин хандыраары элээн экижээн. Оң-биле хергелештир областа садыг ажылынын байдалында четпестерин демделгээр херек. Облпотребсоюз (эш Агапов), областың садыг килдизи (эш Сапронов), геологпродснаб (эш Баранов) садыгын база хөй-нитти чөмөнүлгезинин, көдээ ажил-агый продуктуларынын белеткел черлерин кыры-биле удуртуп турарлар. Оларнын буруузу-биле чамдык районнар хергелелди чугула бараанарынын садыглашыкын үстүп турар. Туудуг материалдарынын (шифер, сонга шили, кадаг болгаш оон-даа өске) садыглашыкын четпес организастатынганы көдээ туудугу саададып турар. Хөй-хөй привкаларда садыгын культуразы чавыс. Садып алыкчыларга садыгыларын кичээнгей салбас, каржы байдалынын дугайында хөй-хөй хомудалдар бар. Совет садыгын принциптерин үрээр, өре самчыгдал кылдыр чоруктар ам-даа читпэн. Садыгын хөй-нитти чөмөнүлгезин черлеринин четкизи оожум калбарып турар.

Партия обкому садыг организацияларынын ажылында улут четпестерин узуткаары эргежок чугула, чамдык партияжи болгаш совет удуртучуларынын садыгын аягы чергенин херээ кылдыр көөр чоруун болдурбас, садыг организацияларын мергезилдиг удуртуп кадрлар-биле быжылаар.

Саң-хөө, банкы организацияларынын, а ол ышкаш план органнынын ажылында четпестерин чайладыры негетинип турар.

IV.

Өтчөттүг үенин дургузунда областа улус өөредилгезин школарын болгаш өөреникчилерин садынын өзүлдегил болганы-биле тодаргайлаштынар. Ынчалза-даа өөредилге-кижизилгелиг ажилдыг деннели чавыс болбушаан турар. Бүгү нитиниң өөредилгезинин дугайында хоойлу (ылангыя Чаа-Хөл, Тес-Хем, Бай-Тайга болгаш Барыш-Хемчик районнарда) багай күүсетинип турар. Башкылаашкынын эртем-педагогиктиг деннелин чавызынын түңнелинде өөредилгезин шынары багай өөреникчилер ылангыя математика, орус болгаш төрөөн дылдар талазы-биле хөй. Облоно (эргелекчизи эш Ломаев) эртем өөредилгенин системазын дамчыштыр башкылар белеткээрин чедир үнелесейн, башкыларга методиктиг дузалачымы болгаш башкыларын дуржулганын непередирин четпес организастаан.

Культура чырыдышкын албан черлеринин четкизи өске-даа, оларнын ажылы ажылчы чоннарын өзүп келген культуруг негелдерин ыракта чедир хандырабай турар. Хөй-хөй клубтарда, культура бажынарларда бөлүмнөр ажылдавын келген, нити-политиктиг, бойдуз-эртем болгаш көдээ ажил-агый темаларына лекциялар, илеткелдер эвэш номчутууп турар. Культура чырыдышкын албан черлеринин кадрлары багай белеткеленин, оларнын ажыла доктаавас чоруу улут. Культура эргелели (начальниги эш Болдур-оол) көдээнин уран-чүүл

көргүзүлгелеринин ам болур маргалдазынга белеткелди оожум калбартып, национал театрын, ажылчы чоннарга кино көргүзүлгелерин багай удуртуп турар.

Чоңуң өзүп турар негелдеринден бистин чогаалчыларыныстың чогаалдыкчы ажил-чорудулганы хожудап турар. Оларнын чамдызы мырнай чогаал биживестей бергилээн. Тургустуунга болгаш парламентин чогаалдар эки чедир кылдынмаан, херек кырында болушкунарын кыры-биле көргүскен, идейлиг болгаш уран-чечен утказы денни яды. Чогаалчылар аразында шүгүмчүл болгаш бот-шүгүмчүл кошка калбарган. Бистин чогаалчыларыныстың сонгаарлатынмас сорулганы болза, Тываның социалистик улут чуртталгаларын көргүскен бедик идейлиг чечен чогаалдарын тургузары болур.

Кадык камгалалын хөгжүдериңге совет күрүнең хун-бүрү сагыш салымшыкынын, аңаа улут түңүгү акашын тускайлап бергенин ачызында, ажылчы чоннарга эмнелге болгаш санитар дузалачымын экижидилгези, эмнелге-профилактиканың болгаш урулгарын албан черлеринин четкизинин калбарышкыны чедиң алдыган. Эмнелгенин практикасында эмнээшкннерин чаа-чаа методтары, совет эмнелге эртемниң чедишкннери шингээтинип турар апарган. Аарып база аарыгдан өлүр чорук областа дика кызырлыган. Эмнелгенин хөй-хөй ажилдакчылары боттарынын чүткүлдүг ажылы-биле ажылчы чоннарын ынакшылын болгаш хүндүлелин чедиң алганнар.

Ынчалза-даа партия обкомунуң бюрөзу, облкууском, оон кадык камгалал килдизи ажылчы чоннарга эмнелге хандырылганын үндөшүн экижидилгезинге бүгү-ле бар аргаларын долузу-биле ажылаарын организастап шыдаваннар. Санитар-профилактиктиг ажилдар, амбулатор-поликлиниктиг дузалачылар ам-даа эки организастатынмаан. Эмнелгенин чамдык ажилдакчыларын талазындан аарыг кижилерге сагыш човангар эвес чорукту көргүзүп турар фактылар ам-лаа үзүлүшүшөөн. Областың кадык камгалал килдизи (эргелекчизи эш Сушков), областың аптека эргеледи (эш Иванова) эмнелге-профилактиканың болгаш аптеканын албан черлерин кыры-биле удуртуп, кадрларын кижизидилгезин багай чорудуп турар. Ажылчы чоннарын күш-дамыр кижизидилгезин бисте дика четпес организастатынган. Областа бар спорт нитиителдери организас талазы-биле кошка, ажылдап турары багай.

V.

Партияның XIX съездинин шийтпирлерин удуртулга болдурбушаан, областың партия организациязын өтчөттүг үде идеологтуг ажилга элээн чедишкннерин болган. Ынчалза-даа улут четпестер ам-даа узуткатынмаан.

Тес-Хем, Эрзин, Улут-Хем районнарда болгаш Кызыл хоорайда чамдык парторганизацияларын политшколарын болгаш бөлүмнөргө күчээлдер чавыс идея-теоретиктиг деннели эртинп, теория өөредилгезин хоозун шээжилел-биле чорудуп турар. Чөөн-Хемчик районун Сталин атыг колхозунда пропаганда-лист болуп турар район солунун редактору эш Себен СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунуң дугайын, аңаа эш Хрущевтуң кылган илеткеленин утказын бөлүмчүл кичээлинге эки талкыбырлаан болза-даа, а областың районун болгаш колхозтуг мурунда сорулгалар дугайында ол чангыс-даа сөс чугаалаваан. Кызылдың горно коллективинде бөлүмчү пропаганда эш Коженин кичээлдерге белеткемейн, пропагандистерин семинарларынга олурдушайн турар. Оон түңнелинде кичээлдерин ол солун эвес, методика талазы-биле шын эвес чорудуп, чөүлө өөредилге номнарын болгаш солуннарын номчуп каары-

Тыва областың V партия конференциясы

СЭКП обкомунун секретары эш С. К. Токанын илеткели

(Төңүзү. Эгези 2-ги артында).

Тургустунган сорулгалардан лекция пропагандазы хожудап каап турар. СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунун доктаалының утказы болгаш ажур-дузасы, партияның болгаш чакытык сөөлүгү үндүргөн шиптирлерини областың ажалчы чоннарына ам-даа чептес тайылбырлатынып турар. Тыва дылга лекциялар эвээш номчутуруп келген. СЭКП обкомунун бюрону, партия райкомнары болгаш хооркому илеткелчилер бөлүктөрүнүн ажалына ууртулганы кошкак боттандырып, илеткелдини болгаш лекцияларын шынарын контрольдавай турарлар. Оң түннелинде чамдык лекцияларның идея-теоретиктиг деңгели дыка чавыс. Чижээ, эш Лепешкин облонога номчаан лекциязының дугайында мындаг демделелди алган: «Дыңакчылар лекторнун тайылбырына таарынамааннар. Лекцияның текстин лекторда чок болган, ол эргижирээн фактыларын чугаалаан».

Социалисттик чарышты калбартырына, үлөтүрүнү болгаш көдээ ажал-агынын мурнакчыларының дуржулганын непертердини, револютулук серемчилердин кижизидилгезинге база кижилерини медресинде капитализмин артышканына-биле демиселде агитас-массалыг ажалдарын партия организациалары чептес ажыглап турарлар. Ылангыч партияның Тес-Хем, Чаа-Хөл, Кызыл райкомнары агитколлективтерин багай ууртуп келгенер.

«Шын», «Тувинская правда» солуннарының редакциялары, радионинформация кылдыз боттарының ажалында улуг чептестеринг партия организациаларының амдыралын, көдээ ажал-агынын, үлөтүрүнү болгаш культураның айтырыгларын кыры-биле чырыдып, мурнакчыларын дуржулганын кошкак непертеркен. Көдээ болгаш ажалчы корреспондентилер-биле редакцияның харылдазы чептес тургустунган. Партияның обкому болгаш райкомнары (ылангыч Варына-Хемчик, Тес-Хем, Улуг-Хем райкомнары) районнар солуннарының шынарын экижидилгезин чедип албаан. Областың ном үндүрер черинин болгаш ном саздылар организациаларының ажалы ам-даа экижизивен.

Партияның чамдык райкомнары болгаш организациалары интеллигенцияны политиктиг кижизидилгезин багай чорудуп турар. Интеллигенцияны шын эвес көрүп турган Бай-Тайга, Улуг-Хем районнары ууртукчуларын партия обкомунун бюрону буруу шаап, оларга хемчег көргүскен. Ынчалза-даа тускай эртемнигерге ээлдек эвес чоруктуң фактылары ам-даа бар. Бистин сорулгавыс—интеллигенцияның кижизидилгезинге хүн-бүрү сагыш салыры, ажал-агыны болгаш политиктиг сорулгаларын шиптирлээринге ону дидими-биле хаара тудары болур.

Областың ажал-агы болгаш культуру тургузуушкунуна херээженнерин күш-ажалчы база политиктиг илепкейини көскү бедикшикнин демделгевышан, бистин партия болгаш совет организациалары херээженнерин ортузунга ажалчы ам-даа чептес кичээнгей салып турарын чугаалаары керек. Колхозтарга урулгар яслерин болгаш садтарга организастаар дугайында чогуур сагыш салдынарын турарындан колхоз бугурулузунгө хей-хей колхозчу херээженер кошкак киржи турар. Ол болза, бистин чурттуң политика, культуру болгаш ажал-агы амдыралына улуг күш болур херээженнерин чедир үнеле-

вейн турарын тайылбырлап турар. Отчеттүг үениң дургузунда партия-организастыг ажалдык денели элээн бедэн, партия болгаш чакытык салган сорулгаларын шиптирлээринг партия организациаларының, коммунистеринг ролу көдүрүлген.

Ындыг болза-даа, партияның кудуку организациаларын ууртуп талазы-биле обкомун ажалында улуг чептестер бар. Ол дугайын 1953 чылдың ийги чартында эрткен партия эге организациаларының отчет-сонгулдалыг хуралдарының, ошкышак хоорайның болгаш районнарының партия конференцияларының түннелдери чугаалап турар. Чер-черде партия организациаларына чептес дузадап турары дээш, чамдык айтырыгларын шиптирлээринге, ылангыч СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунун айтышкынарының соонда МТС-терини, колхозтарын партия организациаларының ажалында эде тургузууна оперативтиг эвес болгаш оожум болуп турары дээш СЭКП обкомун, оң бюрону болгаш секретарыларын конференцияларын делегаттары шын шүгүмчүлээр.

Партия обкому кадрлар-биле ажалдык үндөзүн экижидилгезин, политиктиг болгаш ажал-ишчи шынарын барымдаалап, оларын шын шилип алырын, таарыштыр тургузарын чедип албаан, партия, совет болгаш ажал-агы ажалдакчыларының кадрларын өстүрер, кижизидер ажалды кошкак чоруткан. Партия, совет кадрларын составын долдурарының чугула сууру болур областың партия школазының ажалында чептестерин ам-даа узуткаваан.

Чамдык партия организациаларында шүгүмчүл болгаш бот-шүгүмчүл эң кызын болбушаан турарын айтыр керек. Амга чедир-ле адаандан өрү шүгүмчүлди кызар, истеп сүрер чоруктар таваржып турар. Шүгүмчүлге ынак эвес чорунун дугайында СЭКП-нин Чөөн-Хемчик райкомунун ийи дугаар секретары эш Еремеевти райкомунун бюронуна чугаалажып турда, ол бодунун бадтыкына: «Кадымны багай болгаш шүгүмчүлге шыдашпас кижик мен!» (?) деп медеглээн. Шүгүмчүл кызар, партия эвес чорукту көргүскени дээш областың партия школазының директору эш Куренёва 1953 чылда обкомунун бюрону доңдулда хүлээткен.

Ажалчы чоннарын чагаалары болгаш билдиришкенин адаандан өрү шүгүмчүлден илерээшкени болур, ындаг турбуже, чагааларны, хомудалдарны көрдө, ажал чызыр, өзү барымдаалаар чоруктар болдунуп турар. Чижээ, областың көдээ ажал-агы эргелелинде хей-хей билдиришкенин үр үениң иштинде көрүп турар. Албан ужурунда келген колхозтар даргалары эргелелин начальнигиниң оракачын эш Ивановтуң хүлээп алышыкыныга 3—4 хонукта кирип шыдавайн баар таварыгалар турган. Ажалчы чоннарын билдиришкенин шиптирлээрин саададыр, оларын бородраттыг өзү-биле көөр чоруктуң фактылары Кызыл хоорай куукумунда болгаш ол ышкыш партияны Кызыл райкомунда бар.

Эш Тока бодунун илеткелиниң төңүзүнгө ажалчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтеринин, комсомол, профвэлл организациаларының ажал-чорудулганын база обком кижигүнеринин, СЭКП обкомунун бюронуң болгаш аппаратының ажалынын дугайын тодаргай чугаалаан.

Малчынның чедишкени

ЧАДААНА (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районун Шемиде «Большевик» колхозтуң алдарлыг малчыны эш К. Балчыр-оол малдын уксаазын экижидер талазы-биле дыка чедишкенин экижидер болуп турар. 1951 чылда эш Балчыр-оол колхозтуң ниятлештиркен 110 хонун каракул уксаа-биле үрелендирип тургаш, чазын 100 ажал каракул хураганнарын, күзүн база ол хире каракул хураганнарын ап, азы чангыс чыл иштинде 110 хойлардан 210 каракул уксаалыг хураганнарын колхозка доруктуруп берген.

Колхозтуң ниятлештирген малының уксаазын экижидер, база малдын эыткыр, дүкүр болгаш сүткүр чорунун чедип алып, шээр малды өстүрүп, сайзырадыр талазы-биле оок кайгамчык чедишкенин үнелеп көрөш. Совет чазак эш Балчыр-оолду Күш-ажалдык Кызыл Тук ордени-биле шаннаан.

М. СЕВЕН.

ВЛКСМ ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

ССРЭ-нің Дээди Советинге сонгулдаларга аныктарның киржилгезиниң дугайында

«ССРЭ-нің Дээди Советинге сонгулдаларга аныктарның киржилгезиниң дугайында» ВЛКСМ ТК доктаал үндүргөн.

ССРЭ-нің Дээди Советинге 1954 чылдың март 14-те болур сонгулдалар совет улустун амдыралында, бистин аныктарының амдыралында улуг болгаш чугула политиктиг болушкун ботур деп доктаалда чугаалап турар. Сонгулдалар болза, социалисттик Төрөөн чурттуң улам ыңай чекетелишкени дээш, совет чурттуң улус ажал-агынын чаа күчүлүг көдүрүлүшкүнү болгаш ажалчы чоннарын материалдык чаагай амдыралының улам ыңайгы беднишкини дээш калбарган бүгү улустуң демиселиниң байдалдарында чорутунар. Бүгү совет улус-биле кады Совет Эвилелиниң аныктары ССРЭ-нің Дээди Советинге сонгулдаларга улам ескей политиктиг болгаш бугурулузун көдүрүлүшкүн-биле, күш-ажылда болгаш өөрдилгедэ чаа-чаа чедишкенир-биле ужуражып турарлар.

ССРЭ-нің Дээди Советинге сонгулдаларга аныктарның киржилгезин улуг ажур-дузалыг деп көргөш, ВЛКСМ Төп Комитеди сонгулдаларга белеткелдерге болгаш ону чорударына партия болгаш совет органдарга бүгү хемчеглер-биле дузааларын комсомол организациаларына, ВЛКСМ-нин бүгү кижигүнеринге саналдаан. Коммунисттик партияны долгандыр совет аныктарын улам каттыштырыныче, ССРЭ-нің Дээди Советинге сонгулдаларга бүгү анык сонгукчуларын илепкейлиг кириштиреринче болгаш депутаттарга совет Төрөөн чурттуң эң эки оолдарын болгаш кыстарын, партияның политиканы амдыралы чорудары дээш туруштуг демиселчилерин сонгурунче бүгү агитас-пропагандалыг болгаш организастыг ажалды утландырар.

Аныктар ортузунга пропаганда болгаш агитацияны бүгү хемчеглер-биле калбартып чорударына ам болур сонгулда кампанияны комсомол организациаларының эң чугула сорулгасы болур деп ВЛКСМ ТК-зы санап тур. Коммунисттик партияны болгаш совет чакытык иштин болгаш даштыкы политиканы, Коммунисттик партияның XIX съездинин шиптирлерин, ССРЭ-нің Дээди Советиниң бешки сессиязының материалдарын, СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунун доктаалын совет саздынын хөгжүлдүзүниң дугайында, үлөтүр болгаш аш-чем барааннарының бугурулузун калбартырының база шынарын экижидерин дугайында ССРЭ-нің Министрлер Чөвүлелиниң болгаш СЭКП ТК-ның шиптирлерин анык сонгукчуларга тайылбырлап таныштырар керек. ССРЭ-нің Конститу-

циязының принциптерин, Совет Эвилелиниң хамаатыларының эргелерин болгаш хүлээлгелерин, совет ният-лед болгаш күрүнө тургузуунун капиталисттик тургузудан артык күчтүү аныктарга тайылбырлаар, совет патриотизмин, совет ният-лед мораль-политиктиг чангыс эвиниң болгаш ССРЭ-нің улустарының найралынын улуг күжүн көргүзөр. Сонгулдаларга бир-ле дугаар киржи турар анык сонгукчуларын сонгулда хоойлузу-биле таныштырып, совет сонгулда системанын принциптерин оларга тайылбырлаар. Комсомол организациалары лекцияларын, илеткелдерин, беседаларын, солуннар номчулгаларын, анык сонгукчуларын хуралдарын, сонгулдаларга холбаштырган кезээлерин чорудар ужурулук.

Көскү агитацияны калбартырына, культуру ордуларына, кызыл булуңнарга, театрларга, кинотеатрларга коммунисттик тургузуушкунга совет улустуң шыларангай чедишкенин дугайында, совет аныктар дугайында партияны болгаш чакытык сагыш салышкынының дугайында, ССРЭ-нің хөгжүлдүзүниң бешки беш чыл планын күсүдиринге аныктарның киржилгезин дугайында делгелгелерин, витриналарын, плакаттарын, фотосолуннарын белеткээринге комсомол организациаларының боттук киржи эргежок чугула.

Коммунистерниң болгаш партия кижигүнү эвестерин сонгулда блогунун депшидип турар кандидаттарын ССРЭ-нің Дээди Советиниң депутаттарына сонгууру дээш агитацияны калбаа-биле чорударын комсомол организациаларына ВЛКСМ Төп Комитеди саналдаан.

ВЛКСМ ТК-зы болза, ССРЭ-нің Дээди Советинге сонгулдаларга холбаштыр организас-техниктиг ажалдык улуг ажур-дузалыг болурунче комсомол организациаларының кичээнгейин салдырган болгаш бо ажал талазы-биле бүгү хемчеглер дузаалачыны партия организациаларына, совет органдарга болгаш сонгулда комиссияларына көргүзөр оларга хүлээткен.

Күш-ажылдык бугурулузун бедилер болгаш үлөтүр продукцияны шынарын экижидер дээш, СЭКП ТК-ның сентябрь Пленумунун доктаалын амдыралга чедишкенин боттандырып, 1954 чылдың чакытык талазына өй-шаанда белеткенир болгаш ону чорудары дээш социалисттик чарышты комсомол организациалары бүгү аныктарын ортузунга улам калбартып чорудар ужурулук. Сонгулдаларга белеткелдин болгаш ону чорудуп турарының үзүндө комсомолдуң ишти-ки ажалынын улам ыңайгы көдүрүлүшкүнүн, комсомолду бүгү аныктар-биле харылааларын быжкытырарын чедип алып керек.

Сонгулда участоктарының комиссияларына депшидилгелер

Тууйбу заводунун инженер-техниктиг ажалдакчыларының болгаш ажалчы, албан-хаакчытарынның ниити хуралындан оң талакы эриктиң сонгулда участогунуң комиссиязының составына тууйбу өртдериниң талазы-биле стахановчу мастер, СЭКП кижигүнү эш Работина Зоя Михайловна депшидирген.

Кызыл районнуң машина-трактор станциязының механизаторлары оң талакы эриктиң сонгулда участогунуң комиссиязының составына МТС-тиң ажалчы талазы-биле техниктиг ажалчы болгаш илепкейлиг хей-нитичи А. Н. Овчинниковту депшиткенер.

Кызыл хоорайның коммунал ажал-агынын ажалчыларын, албан-хаакчыттары болгаш инженер-техниктиг ажалдакчылары Чеховтуң сонгулда участогунуң комиссиязының составына коллективтин мурундан комсомолчу инженер эш В. П. Степановту депшидип үндүргенер.

Аш-чем комбинатының ажалчыларын болгаш техниктиг ажалдакчылары ниити хуралындан Кызылдың сонгу талакы сонгулда участогунуң комиссиязының составына коллективтин стахановчузу, хей-нитичи кочегар Ф. Д. Тупицыны саналдааннар.

Автотранспорттун инженерлери, техниктери, чолбашчылары болгаш ажалчы, албан-хаакчыттары январь 28-те болган хуралындан транспорттун сонгулда участогунуң комиссиязының составына коллективтин аддарлыг стахановчузу, токарь цехиниң мастери эш А. И. Головаченкоу боттарының төлээни кылдыр депшиткенер.

Кызыл районнуң Чедерде «Тилделге» колхозтуң колхозчулары Суг-Бажида сонгулда участогунуң комиссиязының составына төлээни депшиткенер. Колхозчулар инек фермазының аддарлыг малчыны Куулар Чываевич Хүрешти Монгуш Арбааның саналын өзүгаар бир үн-биле комиссияга депшиткенер.

Сонгулдаларга белеткел

ТООРА-ХЕМ. (Радио-биле). ССРЭ-нің Дээди Советинге сонгулдалар талазы-биле организастыг белеткел ажалы Тоюу районда калбарган. Агитпунктулар деритинип турар, оларның эргелекчилерин болгаш агитколлективтериниң агитаторларын партия райкомунун бюрону бадылаан.

Токтарын тургускан, участоктарын сонгулда комиссияларының составына депшидилге доозулган. Участоктарын сонгулда комиссияларын райкууком январь 28-те тургузуп бадылаан.

Ажалчы чоннар депутаттарының район Советиниң күссөкчи комитетиниң хуралына беш сонгулда участо-

кың киртинген.

Тудуг ыяжының белеткели

Тес-Хем районнуң Калинин аттыг колхозу 1954 чылдың тудуг ыяжының белеткелин чорудуп турар. Тудуг ыяжын чогуур өйүндө четчир санын кылдыр белеткел алырга, тудугларның планын долдур күүседиринге улуг дузалыг болур деп чүвени эрткен чылдың практиказы көргүскөн.

125—150 хуу күүседип турар. Дилдикчилер 7 кижик 565 санын маңыларын даянган. Тудуг ыяжын план өзүгаар кыска хуусада белеткел алып дээш тудуг бригаданың кижигүнери социалисттик чарыштын хүлээлгелерин алган.

Эш Адьяаның ууртканы тудуг бригады январының баштайгы чартында 607 чудукту кезип, чоңуп белеткен. Ыяж кезип, чоңуп турар Чакчың-оол, Хүлер-оол олар бугуру ажал нормазын хүн бүрүдө

Колхоз баштаар чери тудуг бригаданың күштү немээн болгаш колхозчулар ыяж сөөртүр аттарына дагалап, шанактарын септеп белеткээ. Бир бөлүк колхозчу херээженер 20 ажал шанактыг аъттар-биле тудуг ыяжын сөөртүп турар.

К. ЧАМБЯН.

Комсомолчулар—байырдалга алдар кылдыр

ССРЭ-нің Дээди Советинге сонгулдалар хүнүнге алдар кылдыр Чөөн-Хемчик районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозтуң комсомолчулары 18 кижик Баян-Тала чеди чыл школазынын 1954—1955 өөредилге чылында оттулар 1000 кубометр ыяжын хап белеткел бээр деп хүлээлге алгаш, шалыпчы өзү-биле ажалдап турарлар.

организациязының секретары эш Мижит-Доржу эки ууртуп турар. Комсомолчулардан Кады-оол, Таян оол хүн нормазын 125—150 хуу күүседип, мурнакчыларга сана-тырып турарлар. Бригада ам 200 кубометр ыяшты бүрүн хап белеткээ. Артакн ыяшты орук аскында кезип белеткел алган.

К. МАШПАК-ООЛ.

Төрөөн дыл башкылаашкынын экижидер

Эрткен болгаш амгы өөредилге чылында төрөөн дыл башкылаашкынын элээн экижизинден Бай-Тайга районнуң школачыларының билдиргелерин шынары бедип, оларын номчуур, сөс, домак сайгарар база частырыг чокка бижири мергежилни ниятти-биле чүгээр экижизин.

Чоокта чаа-ла өөрөнгени грамматиктиг дүрүмнерин өөреникчилерин уттуган болуру чүдөл дээрге, башкыларның талазындан ол дүрүмнерин кичээлдерге тодаргай, мергежилдик чижектерге бугурулуп, эрткен материалдар-биле холбаштырып тайылбырлаас, база ол эрткен дүрүмнерин дараазында болур кичээлге каттадып харылааларына сула кичээнгейин салып турарында. Ынчангаш өөреникчилерин төрөөн дыл талазы-биле билгенин кошкак болуп турарынын бир чылдагааны мында.

Бе талазы-биле эки түннелинде ол районнуң Кызыл-Даг 7 чыл школазынын башкылары К. Тоюн, С. Таан-оол болгаш ескелер-даа чедип алганнар. Экижилге-биле чегелештир улуг чептестер ам-даа бар. Чамдык башкыларның кол чептеси болза, догматичин башкылаашкындан четче костаалбай, өөредилгенин херек кырынга бугурулган, медресадик болурун боттандырып турарында.

Грамматиктиг дүрүмнерин эки билдирип, ону тодаргай чижектерге быжыглаваанынын түннелинде, өөреникчилер боттарының грамматика талазы-биле билгилерин херек кырында багай ажыглап билери дараазында чижектерден-не илден. Энир чылын декабрь 14-түн хүнүндө Шуй чеди чыл школазынын 4-ку класкында чыл диктант бижиткен. 32 өөреникчинин 15 кижик ортумак, 16 кижик багай, 1 кижик кончук багай кылдыр бижээн. Шуй, Кызыл-Даг чеди чыл болгаш Тээли ортумак школарының бешки класстарына база диктант бижиткен. Ол школардан чүгө Кызыл-Даг чеди чыл школазынын бешки-класкылары чүгөрү бижээн, а еске школарының бешки-класкыларынын хей кезин багай демдектерге бижээннер.

Эге школага төрөөн дылды өөредириниң база бир кол кезээ—номчулуга. Номчулуганы дамчыштыр өөреникчилер литературлук дылдык чугула билгилерин шиптээдил, амдыралда яныз-бүрү чүдүлдерин угаап билбишаан, номга улам ханызы-биле ынакшып эгелээрлер. Ынчалза-даа чамдык Б. Шаңмаан, Т. Саая (Тээли ортумак школазында) чижектиг башкылар номчулуганын техниказынче кичээнгей салгаш, номчутунган чүдүлүн утказын эки угаатарын четче үнелевейн, чүгө кыры-биле чугаалаттары-биле кызыгаарлатынып турарлар.

Төрөөн дыл талазы-биле өөреникчилерин билгенин кошкак — эге класстарда өөредилгенин четтес тургустунганындан болгаш өөреникчилерин билгилеринг чамдык башкыларның негелдизиниң кошкаандан болуп турар. Шуй чеди чыл школазынын 5—7 класстарында төрөөн дыл башкызы эш Е. Туң 5-ки класстың бир өөреникчинин бижимел ажалын хынааш, бир частырыгын өткеш, «б» демдек салган. Шынында ук өөреникчинин ажалынын шынары куду: арыг-шевер эвес, хол жүжү чараш эвес, частырыгыг. Сөөлүндө оварымчалыг каттап хынап көөрге, чангыс эвес, а шупту алды чедир частырыгыг болган. Бо чорук болза, башкынын бир талазында кошкак негелдизин, ийи талазында бодунун ажалына кичээнгей, харысалга чогуу херечилеп турар.

Ындыг болгонда өөреникчилерин бодалы отуртунмаан, номчутунган чүдүл бодаашкыны-биле быжы харылаш чок, номчулуга алдынган билгилерин амдыралды-биле холбашкан чаа материалдар херектиг турда-ла, оларын-биле холбаштырбас чоруктар чүгө Тээли ортумак школазы башкыларында эвес, а еске-даа школарынын башкыларында бар.

Бижимел ажалдарга өөреникчилерин хей-хей частырыглар эрттир турарының чылдагааны тыва орфографияның фонетиктиг кол принциптерин башкыларның талазындан өөреникчилерге чедир билдирдирей, шенелдиг мергежилдерин эвээш чорудуп турары дараазында чижектен көстүр.

Чижээ, амдырал (амытырал), чырыдыкан (чырытылкан), дөргөн (төргөн), ол талазы-биле (ол далазы-биле), сапог (сапок), директор (тректор), конституция (конституция), Ильич (Илич) дээш еске-даа бижикке үргүлчү таваржыр амдыралчыгы өстөрүн чакылаан. Өөреникчилер орфография талазы-биле мурнуку-ла частырыгларын каттап шышаан турарының база бир чылдагына болза, бижимел ажалдарының чазыг сайгарылганын башкылар чүгө кол-кол ниити частырыгларын гүнгээр-биле кызыгаарлатынган, тус-тус өөреникчилерин онзагай частырыгларын өөренип көрбейн, частырыглар классификациянын шупту кылбайн турарында.

Төрөөн дыл талазы-биле өөреникчилерин билгенин кошкак — эге класстарда өөредилгенин четтес тургустунганындан болгаш өөреникчилерин билгилеринг чамдык башкыларның негелдизиниң кошкаандан болуп турар. Шуй чеди чыл школазынын 5—7 класстарында төрөөн дыл башкызы эш Е. Туң 5-ки класстың бир өөреникчинин бижимел ажалын хынааш, бир частырыгын өткеш, «б» демдек салган. Шынында ук өөреникчинин ажалынын шынары куду: арыг-шевер эвес, хол жүжү чараш эвес, частырыгыг. Сөөлүндө оварымчалыг каттап хынап көөрге, чангыс эвес, а шупту алды чедир частырыгыг болган. Бо чорук болза, башкынын бир талазында кошкак негелдизин, ийи талазында бодунун ажалына кичээнгей, харысалга чогуу херечилеп турар.

Төрөөн дыл талазы-биле өөреникчилерин билгенин кошкак — эге класстарда өөредилгенин четтес тургустунганындан болгаш өөреникчилерин билгилеринг чамдык башкыларның негелдизиниң кошкаандан болуп турар. Шуй чеди чыл школазынын 5—7 класстарында төрөөн дыл башкызы эш Е. Туң 5-ки класстың бир өөреникчинин бижимел ажалын хынааш, бир частырыгын өткеш, «б» демдек салган. Шынында ук өөреникчинин ажалынын шынары куду: арыг-шевер эвес, хол жүжү чараш эвес, частырыгыг. Сөөлүндө оварымчалыг каттап хынап көөрге, чангыс эвес, а шупту алды чедир частырыгыг болган. Бо чорук болза, башкынын бир талазында кошкак негелдизин, ийи талазында бодунун ажалына кичээнгей, харысалга чогуу херечилеп турар.

Бо бүгү чептестер башкыларын ажалга харысалга чогуу ылапты-биле херечилеп турар. Ол районнуң башкыларынын хей кезин—заочниктер. А херек кырында олардан кым-даа хүн-бүрүнүк белеткел ажалы кылбайн келген. Оон уламындан эртемнер башкылаашкынын шынары чавыс болуп турар.

Башкылар төрөөн дылды башкылаашкынын үзүндө словарь кичээлди кылбайн турар. Чүгө улсерлеп алган эвес, а тыва-даа сөстөрдө өөреникчилерге бидинмес сөстөр хей таваржыр. Ындыг болгонда, ылангыч, эге класстарга словарь ажалы биче эвес кичээнгейин башкыларын талазындан салыры чугула.

Мынчангаш өөреникчилерге төрөөн дыл талазы-биле ханы болгаш быжырымчалыг билгилерин шиптээр сорулга-биле төрөөн дыл башкылаашкынын методиктиг шынарын бедидип, кичээл бурузунгө хынамчалыг, план өзүгаар эки белеткенип, ылангыч кошкак өөреникчилер-биле класстан дашкаар немелде кичээлдерин чорудуп тургаш, база боттарының ажал мергежилерин өстүреринге кичээнгейин улгатырбышаан, бо өөредилге чылының артакн улдуктарында бедик түннелди чедип алыры дээш күженишкенин ажалдары ол районнуң школарынын башкыларындан негетинип турар.

Х. АДЫГ,

Тыва облононуң школар инспектору.

